

הרב יהודה זולדן

מצווה לבנות סוכה

א. הברכה בעת עשיית הסוכה: 'לעשות סוכה', או 'שהחיינו'

בירושלמי (סוכה פ"א ה"ב; ברכות פ"ט ה"ג) נאמר:

העושה סוכה לעצמו מהו אומר: ברוך אקב"ו לעשות סוכה. לאחר: לעשות סוכה לשמו. נכנס לישב בה אומר: ברוך אקב"ו לישב בסוכה. משהוא מברך עליה בלילי יום טוב הראשון אינו צריך לברך עליה עוד מעתה. חנין בר בא בשם רב זמן מכיון שחשיכה מהו שיהא צריך להזכיר זמן? רב הושעיה אמר צריך להזכיר זמן. רבי אילא אמר צריך להזכיר זמן. רבי זבידה אמר צריך להזכיר זמן. רבי חייה בר אדא עביד לה שמועה: רבי זעורה רבי יצחק בר נחמן בשם רבי הושעיה רבי יודה בר פזי בשם רבי חמה אבוי דרבי אושעיה מכיון שחשיכה צריך להזכיר זמן.

על פי הירושלמי יש לברך בעת עשיית הסוכה, ואף יש הבדל בנוסח הברכה אם אדם בונה את הסוכה לעצמו או לאחרים. בעת הכניסה לסוכה בליל יום טוב ראשון יברך 'לישב בסוכה', וכן 'שהחיינו'. מאחר שברכת המצוות מגדירה מעשה מצווה, יש להסיק שעל פי התלמוד הירושלמי יש מצווה חיובית לבנות סוכה, ואף יש לברך על עשייתה. זו היא ברכת המצוות כמו בכל מצווה אחרת: 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לעשות סוכה'. ברכה בעת עשיית הסוכה מצינו גם בתוספתא, אך זו ברכה אחרת – ברכת השבת. כך נאמר בתוספתא בברכות (ליברמן), פ"ו ה"ט):

העושה כל המצות מברך עליהן. העושה סוכה לעצמו אומר: ברוך שהגיענו לזמן הזה. נכנס לישב בה אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה. משברך עליה יום ראשון שוב אינו צריך לברך.

בהמשך התוספתא (ברכות פ"ו ה"י) נאמר שכך יש לעשות גם במצוות אחרות:

העושה לולב לעצמו אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. כשהוא נוטלו אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת לולב. וצריך לברך עליו כל שבעה. העושה ציצית לעצמו אומר ברוך שהחיינו. כשהוא מתעטף אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתעטף בציצית. וצריך לברך עליהן בכל יום. העושה תפלין לעצמו אומר: ברוך שהחיינו. כשהוא מניח ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו להניח תפלין. מאימתי מניחן בשחרית לא הניחן בשחרית מניחן כל היום כולו.

תוספתא זו מופיעה בבבלי (פסחים ז ע"ב; סוכה מו ע"א). במקום נוסף בגמרא (מנחות מב ע"א), בסיום המובאה מהתוספתא, נאמר משפט השולל את דברי הירושלמי, זאת בעקבות דיון בשאלה האם מברכים על עשיית מצווה, והנושא המרכזי שם הוא האם מברכים על עשיית ציצית. במהלך הדיון מוכיחה הגמרא שאין לברך על עשיית ציצית, מכך שאין מברכים על עשיית סוכה:

דתניא: העושה סוכה לעצמו, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. בא לישב בה, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. ואילו לעשות סוכה לא מברך. במפורש אומרת הגמרא שאין מברכים על עשיית הסוכה. המסקנה העולה מהגמרא שם היא שכל מצווה שאין עשייתה גמר המצווה, כמו ארבעה מינים, סוכה, ציצית ותפילין, אין מברכים בשעת העשייה, אלא ברכת 'שהחיינו' בלבד. התוספות (מנחות מב ע"ב, ד"ה אילו), מציינים את דברי הירושלמי שהובא לעיל, וכותבים שלפנינו מחלוקת תלמודים:

ופרק הרואה (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג) מצריך לברך אעשיית ציצית סוכה ותפילין. ובערוך הביאו בערך צ"ג. וחולק על הש"ס שלנו. עם זאת שלא נהוג כירושלמי, נשאלת השאלה מה הטעם לברך בעת עשיית המצווה? ספר 'אור זרוע'¹ מצייין את מחלוקת התלמודים, כותב כך שנוהגים כאמור בבבלי, ומסביר את דברי הירושלמי:

תלמוד ירושלמי פליג אתלמוד דידן דפרק התכלת ולא סמכינן אלא אתלמוד דידן. וסברת תלמוד ירושלמי דמשום דמצוה לעשות המצוה לשמה, מברך על עשייתה.

הברכה בשלב המקדמי, בעת הכשרת המצווה, היא בשל העובדה שאכן, יש לעשות את ההכנות, למשל לחטוב את העצים - לשם מצוות סוכה - ולא לחטוב עצים סתם. לכן לדעת הירושלמי, כבר בשלב זה יש לברך.

הרב ירוחם פישל פערלא² הסביר שגם לפי הירושלמי עשיית הסוכה איננה מצווה בפני עצמה, אלא לפי הירושלמי יש לברך משום שהוא סובר שגם על ההכשר וההכנה למצווה יש לברך.

נראה שבתלמודה של ארץ ישראל ההכנה למצווה, הכשרת הכלים למצווה, גם היא חלק מהמצווה, ולכן מברכים גם על כך. בארץ ישראל גם חיי החומר הקשורים לקיומה של מצווה, מקבלים מעמד של חלק מהותי מהמצווה, ועל כן מברכים גם על הכנת המצווה. לעומת זאת בחו"ל, רק מעשה המצווה עצמו מתקדש ולא ההכנות אליו. בארץ ישראל, המצווה וההכנה לה הם כיחס העץ והפרי, וכפי שהיה אמור להיות בטבע לפני שהאדמה

1. אור זרוע, ח"א הלכות תפילין סימן תקפג, ד"ה בפרק התכלת.
2. מובא אצל: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש, סוכה א, עמ' קיא.

קוללה. 'עץ פרי עושה פרי למינהו' (בראשית א, יא), שהיה טעם העץ כטעם הפרי (ספרא בחוקותי א, א).

כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית, ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנועם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותו (הראי"ה קוק, אורות התשובה, ו, ז).

כאמור, כיום גם בארץ ישראל אין נוהגים לברך בשעת הכנת המצווה, אלא רק בעת קיומה בפועל. עם זאת להלכה נזכר שיש לבנות את הסוכה מיד במוצאי יום כיפור כדי ללכת מחיל אל חיל, 'לצאת ממצווה אל מצווה'³. בעת בניית הסוכה יש לשמוח שמחה של מצווה ולחוש את אותו נועם מיוחד שבעשייה, לקראת ימים גדולים:

מובטחים אנו בבירור שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, ואורחות החיים המעשיים, לא יהיו גורמים לחוץ (=לחצוץ) בעד הנועם האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים, המחזיקים אותו ומוציאים אותן מן הכח אל הפועל (הראי"ה קוק שם). הלכה למעשה נהגו שלא כירושלמי, ואין לברך על עשיית הסוכה, כפי שפסק הרמב"ם (הל' ברכות פי"א ה"ח):

כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר אינו מברך אלא בשעה שעושה הצווי האחרון. כיצד? העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין או מזוזה אינו מברך בשעת עשייה אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה או לולב או לכתוב תפילין מפני שיש אחר עשייתו צווי אחר. ואימתי מברך? בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב או כשישמע קול השופר או כשיתעטף בציצית ובשעת לבישת תפילין ובשעת קביעת מזוזה. אבל אם עשה מעקה מברך בשעת עשייה אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה, וכן כל כיוצא בזה.⁴

הטור או"ח (ס' תרמא) כתב אף הוא על דברי הירושלמי:

העושה סוכה לעצמו, אין צריך לברך על עשייתה. אף על גב דגרסינן בירושלמי העושה סוכה לעצמו מברך אקב"ו לעשות סוכה עשאה לחבירו מברך על עשיית סוכה, סמכינן אגמרא דידן דקאמר שא"צ לברך על עשייתה.⁵ המרדכי (סוכה ס' תשסט) הסביר מדוע אין מברכים שהחיינו על עשיית הסוכה: והאידנא לא מברכינן שהחיינו על עשיית סוכה כמו שעשו בימי החכמים התנאים והאמוראים, וי"ל לפי שכל אחד היה עושה לעצמו לפיכך היה מברך. אבל עתה שאחד עושה למאה אין נראה שיברך העושה והשאר לא יברכו.

3. שו"ע, או"ח ס' תרכד סע"ה.

4. ראה גם: שו"ת הרמב"ם, ס' קמא.

5. הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת ח"ו, ס' מא; מציין פוסקים נוספים הכותבים שאין נוקטים כדעת הירושלמי.

וסמכין אהא דאמרינן (שם) רב כהנא מסדר להו אכסא דקידושא וכן עמא דבר:

על פי הסבר זה, כיום שמקובל יותר שכל אחד בונה סוכה לעצמו, היה מקום לחדש אמירת ברכת 'שהחיינו' בעת בניית הסוכה.

ב. מידות הסוכה והמצווה בבנייתה

הרמב"ם כתב גם באופן חיובי את מידות הסוכה - לא פחות מעשרה טפחים ולא יותר מעשרים אמה, ולא הסתפק רק באופן השלילי, שאם הסוכה גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה.

הרא"ה קוק⁶ עמד על ההדגש הזה בדברי הרמב"ם:

ונראה שראוי להגדיר גם את המצווה בחיובה, להורות שיש קיום מצווה בעשיית הסוכה כדינה, אע"פ שעיקרה של המצווה היא ישיבה בסוכה. ברור שעיקר המצווה היא לישיב בסוכה, אבל יש מצווה גם בבנייתה. הרב קוק הוכיח והסביר את דבריו ממקורות שונים:

וסוכת רקב"ש וגנב"ך כשרה (סוכה ח ע"ב) (=סוכת רקב"ש: סוכת רועים, סוכת קייצים, סוכת בורגנין, סוכת שומרי פירות. סוכת גנב"ך: סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים). ובמנחות (מב ע"ב) חשיב סוכה שאין עשייתה גמר מצוותה. אין מכל זה ראיה שאין מצווה בעשיית סוכה מצד עצמה.

המכנה המשותף של הסוכות הללו שהן מוכנות ונועדו לצרכים אחרים, והן כשרות גם לסוכת חג, ומכאן שאין חובה לבנות סוכה. הגמרא גם הסבירה מדוע אין מברכים על עשיית המצווה, מפני שאין עשיית הסוכה גמר המצווה אלא הישיבה בסוכה. אך לדעת הרב קוק אף על פי כן אין מכאן הוכחה שאין מצווה מצד עצמה בבניית הסוכה.

הרא"ה קוק הוכיח דבריו מלשון הפסוק: 'שהרי מקרא מלא הוא: "חג הסוכות תעשה לך" (דברים טז, יג)'. אומנם פשט הפסוק מורה שהעשייה מתייחסת לעצם קיום החג, להבאת הקרבנות, וכך העיר גם החתם סופר:⁷ 'והא דכתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים" (דברים טז, יג) עשייה קאי אהחג, ולא אהסוכה, ומכל מקום הרא"ה קוק פירש שהפסוק מורה גם על עשיית הסוכה.⁸ הוא המשיך עוד:

6. בירור הלכה, סוכה ב ע"א; טוב רואי, סוכה עמ' רכט.

7. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רעא.

8. ייתכן שמטבע הברכה שבתלמוד הירושלמי 'לעשות סוכה' בא מהמסופר בספר נחמיה על בניית הסוכות בתחילת בית שני: 'וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי. ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרם ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב' (נחמיה ח, יד-טו). ממני העצים המוזכרים בפסוקים בנו את הסוכות.

'חג' בלשון המקרא הוא קורבן, ועל כן יש להבחין בין לעשות את החג - הקורבן, 'וחג הסוכות תעשה לך', לבין 'לעשות סוכות' שיושבים בהן. הבחנה זו מדויקת בלשונות הפסוקים שבעזרא ונחמיה: 'ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו' (עזרא ג, ד). 'חג הסכות' שם - הכוונה אכן לקורבנות החג. ואילו: 'וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל

אלא שלפי מה דקיי"ל אליבא דבית הלל סוכה ישנה כשרה (סוכה ט ע"א) אין המצוה של העשיה מעכבת את המצוה של הישיבה. וראוי לנו להגדיר את הצד החיובי של המצווה כמו שביאר הרמב"ם (הל' סוכה פ"ד ה"א) להורות שבאופנים כאלה הכשרים מקיימים אנו את המצוה של עשית הסוכה ובאופנים הפסולים אין אנו מקיימים את מצות העשיה, ולא עוד שהיא פסולה ואין מקיימים בה את מצוות העשיה.

לשיטת בית הלל, סוכה ישנה שנבנתה מעל לשלושים יום לפני החג - כשרה. כוונתם היא שאין חובה לבנות סוכה, וניתן לצאת ידי חובה בסוכה ישנה, אבל אם אדם בנה סוכה - קיים מצווה בכך. בית שמאי סוברים שסוכה ישנה כזו פסולה מפני שצריך שיהיה ניכר שהסוכה נבנתה לשם החג, ועל כן יש לעשות מעשה בבניית הסוכה.

ג. הטיבת עצים לסוכה

הראי"ה קוק סיים את דבריו שם:

ועין רש"י מכות ח ע"א ד"ה השתא, אין החטיבה מצוה אלא עשיית הסוכה. מכלל דהעשיה מצווה היא.

במשנה (מכות ח ע"א) נאמר:

'ואשר יבא את רעהו ביער' (דברים יט, ה)... אבא שאול אומר: מה חטבת עצים רשות אף כל רשות. יצא האב המכה את בנו, והרב הרודה את תלמידו, ושליח ב"ד.

חטיבת עצים ביער היא פעולת רשות, ומי שרצח בשגגה בזמן פעולת רשות - גולה. מכאן שמי שהרג בשוגג בעת שעסק במצווה, יהיה פטור מגלות, שכן הוא כמו אב המכה את בנו לחנכו לתורה, או רב את תלמידו, או שליח בית דין הממלא את תפקידו. על כך נאמר בגמרא שם:

אמר ליה ההוא מרבנן לרבא: ממאי דמחטבת עצים דרשות? דלמא מחטבת עצים דסוכה ומחטבת עצים דמערכה, ואפילו הכי אמר רחמנא: ליגלי! אמר ליה: כיון דאם מצא חטוב (אינו חוטב) לאו מצוה, השתא נמי לאו מצוה.

שאלת אותו תלמיד לרבא הייתה, האם גם אדם שחטב עצים לסוכה או לעצי המערכה, שזה מעשה מצווה, יגלה? תשובת רבא היא שאין מצווה חיובית לחטוב עצים לסוכה ולמערכה, שהרי אם אדם מוצא עצים חטובים הוא יכול להשתמש בהם. לעומת זאת אב או רב המלמדים את בנם או תלמידם, בכל מקרה מקיימים מצווה.

הריטב"א (מכות ח ע"א) מסביר שחטיבת עצים לסוכה היא הכשר מצווה, לא המצווה בעצמה, ולכן ההורג בשוגג בעת חטיבת העצים, בכל זאת יגלה:

בסכות, בחג בחדש השביעי' (נחמיה ח, יד), כאן מדובר על הסוכות שבונים אותן בימים שמקריבים בהם קורבנות. כך גם בהמשך: 'ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות... ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט' (נחמיה ח, יז-יח). הם עשו-בנו סוכות, ישבו בסוכות, וכן עשו חג שבעת ימים - הקריבו בו קורבנות.

אף כשלא מצא חטוב שהוא צריך לחטוב ולא סגיא בלאו הכי, אין החטיבה ההיא חשובה מצוה, והכשר מצוה בעלמא הוא, ואפילו הידור מצוה אין בזה יותר מבזה. ולאפוקי מאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו דמפרש תלמודא ואזיל דהתם לעולם איכא מצוה.

גם המאירי (מכות ח ע"א) כותב למסקנה שמי שחטב עצים לסוכה או למערכה והרג - יגלה, מאחר שאם יש לו עצים חטובים אינו צריך לחטוב, ואין לראות בחטיבת עצים לסוכה מצווה בפני עצמה. אך תוספות שאנן (מכות ח ע"א) כותב שמכאן יש ללמוד שאם לאדם אין עצים חטובים, והוא חטב עצים לסוכה והרג בשגגה - לא יגלה, על אף שפעולתו היא רק הכשר מצווה. אך נראה שלדברי הריטב"א והמאירי, גם אם לא היו לו עצים יגלה, כי כאמור אין זו מצווה שחייבים לקיימה.

הראי"ה קוק (בירור הלכה, שם) כתב שדברי רש"י במסכת מכות (ח ע"א) תואמים לשיטת בית הלל (סוכה ט ע"א) בעניין סוכה ישנה. אפשר לטעון שגם בית שמאי מסכימים לכך, אלא שהם סוברים שמכיוון שהסוכה נבנתה זמן רב לפני החג, צריך לעשות מעשה שיהיה ניכר ממנו שהסוכה נבנתה לשם חג. אכן בתלמוד ירושלמי (סוכה פ"א ה"ב) נאמר שלשיטת בית שמאי יש לחדש משהו בבנין הסוכה ואז היא תהיה כשרה.

אודות האמור בגמרא במסכת מכות בעניין חטיבת עצים לסוכה, לפנינו התכתבות קצרה בין הרב קוק זצ"ל לבין ר' זלמן פינס. ר' זלמן פינס כתב לרב קוק זצ"ל בערב שבת הגדול תרע"ט:⁹

במכות ח ע"א רש"י ד"ה השתא: 'כי לא מצא חטובה אין החטיבה מצוה אלא עשיית הסוכה'. לכאורה 'אלא עשית המצוה' שפת יתר היא. ותו עשיה נמי אם מצא עשויה לאו מצוה היא? וי"ל דכונת רש"י דעשיה לעולם מכל מקום מצוה משום דכתיבת בקרא בהדיא 'חג הסוכות תעשה לך'.

ר' זלמן פינס פירש אף הוא את הפסוק בתור פסוק המדבר בעשיית הסוכה, ולדבריו רש"י ביקש ללמדנו שעשיית הסוכה - גם היא מצווה.

לאחר חודשים מספר, בתמוז תרע"ט, השיב הרב זצ"ל¹⁰ להערתו זו:

זכורני שכתב כת"ר הערה על דברי רש"י מכות ח ע"א בסוגיה דחטיבת עצים רשות, על מה שכתב רש"י דהמצוה היא עשית הסוכה. ובאמת אין מצוה כי אם הישיבה, וסוכת גנב"ך כשרה. אמנם קרא צריך לישב גם אליבא דבית שמאי דסבירה ליה סוכה לשמה בעינן, וגם אליבא דבית הלל. יש לומר כעין דברי ספר חרדים (בעל חיי אדם בקיצור ספר חרדים פ"א אות י')¹¹ בענין הסברת מצוות אין צריכות כוונה, שאמר כלומר שהכונה, מצוה היא מ'לעבדו בכל לבבכם', אלא דסבירה ליה שאינה מעכבת. והכא נמי יש לומר דלא נפיק קרא מפשטיה, והעשיה מצוה (ומברכים עליה שהחיינו), אלא שאינה מעכבת את

9. אגרות הראיה ג עמ' רצד-רצה.

10. אגרות הראיה ג, עמ' רעה.

11. הרב אברהם דאנציג, קיצור ספר חרדים, פרק א אות י.

ההכשר, ואפילו אם לא עשה מצות העשייה, מקיים המצווה דישיבה...
הראי"ה קוק חזר כאן על אותו עיקרון שלפיו עיקר המצווה היא הישיבה בסוכה, ואם אדם לא בנה את הסוכה - הוא יכול לישב בסוכה מוכנה. אלא שכאן הוא הוסיף שדבריו דומים לדברי הרב אלעזר אזכרי ב'ספר חרדים'; שם הוא כתב בעניין כוונה בקיום מצוות שבועדאי יש מצווה בדבר, אך אם אדם קיים מצווה ולא כיוון - אין זה מעכב. הוא הדין גם כאן: וודאי שבניית הסוכה היא מצווה, אך גם אם לא בנה סוכה כי סוכתו מוכנה - אין זה מעכב את מצוות הישיבה בסוכה.

ניתן לומר שרבה, האומר שאין מצווה בפני עצמה בחטיבת עצים לסוכה מאחר שניתן לבנות סוכה מעצים חטובים, סובר אף הוא כדעת הבבלי, שאין מברכים על עשיית המצווה עד שמקיים את הצו האחרון.

אלא שאין הכרח לקשור בין הברכה לבין שלבי קיום המצווה. מחלוקת התלמודים היא בהלכות ברכות, האם יש לברך ברכת המצוות רק בשלב הסופי של קיום המצווה (בבלי), או גם בשלבים המוקדמים בעת הכשרת המצווה (ירושלמי), אך מחלוקת זו איננה נוגדת את ההבנה שהתהליך כולו מעת תחילת הכשרת המצווה עד ביצועה, הוא מצווה או חלק ממצווה.

אב שהולך עם בנו לחטוב עצים לשם מצוות סוכה, מחנכו בכך למצוות. לא ניתן לראותו כמי שהלך לחטוב עצים לדבר הרשות. אמנם בקשר למצווה עצמה, ברור הוא שעיקרה של המצווה הוא הישיבה בסוכה, אבל גם ההכנות לה הם חלק ממנה. הגמרא בסוכה (ב ע"ב) מסבירה שהפסוק: 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלוקיכם' (ויקרא כג, מב), לא בא להורות שבשעה שאדם יושב בסוכה, עליו לדעת שהוא אכן יושב בסוכה, אלא ידיעה אחרת: 'ההוא ידיעה לדורות היא'. רבנו חננאל שם מסביר: 'ידיעה לדורות - כלומר הדורות הבאים, כיון שרואין שעושין סוכות ומניחין בית דירתן ויושבין בימות החג בסוכה, שואלין מפני מה עושים כך, ומגידין להן אבותיהם מעשה יציאת מצרים'. בניית הסוכה והישיבה בה, תעורר את הילדים, את הדורות הבאים, לשאול על טיבה ועניינה של המצווה הזאת, ממש כמו בליל הסדר. גם שלב הבנייה והעשייה הוא חלק מחינוך הבן למצוות סוכות.

תשובת רבא לאותו תלמיד הייתה שהפטור מעונש גלות הוא רק לעוסק במצווה עצמה, לא בהכשר לה, על אף שההכנות למצוות סוכה - גם הם חלק ממצוות הסוכה. חטיבת עצים לסוכה היא מעלה גדולה ואינה כחטיבת עצים סתם, בהיותה הכשר מצווה, אך הפטור מגלות הוא רק למי שעוסק במצווה עצמה.

ד. מצוות שמדובר בפסוקים גם על הכנתן

ייתכן שהראי"ה קוק שמע את העיקרון הזה מרבו הנצי"ב מוולז'ין. ב'שאלות דרב אחאי', (שאלתא קסט) כתב: 'דמחייבין בית ישראל מעבד מטללתא ומיתב בה - חייבים בית ישראל לעשות סוכה ולישב בה'. על הגדרת המצווה של רב אחאי, שממנה עולה שיש חובה גם לעשות סוכה, כתב הנצי"ב, (העמק שאלה, שם אות א):

אע"ג דעיקר מצות סוכה היא הישיבה, והעשייה אינה אלא הכנה, מכל מקום יש בה מצוה, באשר הכנה זו כתיבה בתורה וחשובה משאר הכנות דמצוה שאינן כתובין בתורה. ואינה דומה עשית סוכה וכתבת תפילין ומזוזות, דכתיב: 'וכתבתם, ושמירת מצת מצוה דכתיב: 'ושמרתם את המצות'... לאגידת לולב ותקון שופר וכד', שלא נזכרה בהו שום הכנה אלא גוף המצוה.

הנצי"ב הבחין בין מצוות שלא נאמרה בהן שום הכנה, לבין מצוות שנזכרו בהן גם פעולות שקשורות להכנת המצווה, כמו כתיבת תפילין ומזוזות, על אף שברור הוא שעיקר המצוות הן הנחת התפילין וקביעת המזוזה, וקובע שכך הוא גם בסוכה. עיקר המצווה היא הישיבה בסוכה, אך בלשון הכתוב נאמר שיש לעשות את חג הסוכות, ומכאן שיש מצווה גם בעשיית הסוכה. הנצי"ב ביסס את הבחנתו על הגמרא במסכת מכות:

ולמדתי הכי מפרש"י מכות דף ח בהא דתנן 'ואשר יבוא את רעהו ביער'... ופרש רש"י: 'השתא נמי - כי לא מצא חטובה אין החטבה מצוה אלא עשיית הסוכה' עכ"ל. הרי דמחלק רש"י בין חטיבת עצים לגוף מעשה הסוכה, דבגוף מעשה הסוכה ודאי מחשב מצוה דאפילו מצא עשוי, מצוה שיעשה בעצמו משום מצוה בו יותר מבשלוחו, מה שאין כן חטיבת עצים דאם מצא חטוב ודאי אינו מצוה. חטיבת העצים לשם סוכה איננה נחשבת חלק מעשיית הסוכה, אך כשבונים את הסוכה - הבנייה עצמה נחשבת מצווה.

ה. לעשות סוכה - שבועה וכפיית בית דין

במקורות נוספים בחז"ל ניתן ללמוד שהם ראו את שלב הכנת המצווה בתור מצווה. במשנה (שבועות פ"ג מ"ח) נאמר:

נשבע לבטל את המצוה - שלא לעשות סוכה, ושלא ליטול לולב, ושלא להניח תפילין, זו היא שבועה שוא שחייבין על זדונה מכות, ועל שגגתה פטור.

המשנה מציינת שלוש דוגמאות למי שנשבע לבטל מצווה: שלא לעשות סוכה ושלא ליטול לולב ושלא להניח תפילין. בלולב ובתפילין שבועתו היא על אופן ביצוע המצווה: שלא ליטול לולב ושלא להניח תפילין. אין שבועתו על כך שלא יעשה ציצית או תפילין. ואילו בעניין סוכה מתבקש היה שבועה על המצווה תהיה: 'נשבע שלא לישב בסוכה'. ואילו הדוגמה במשנה היא 'שלא לעשות סוכה'. מכאן שיש מצווה בעשיית הסוכה והיא שקולה למצוות נטילת לולב והנחת תפילין.

בהבדל שבין נדר לשבועה, מציינת גם המשנה (גדרים ב, ב) את הדוגמאות הללו: זה חומר בשבועות מבנדרים, וחומר בנדרים מבשבועות. כיצד? אמר קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח. בנדרים אסור, בשבועות מותר. שאין נשבעין לעבור על המצות.

גם כאן מופיע אותו עיקרון: הדוגמאות הן ליטול לולב ולהניח תפילין, ולעשות סוכה. האם מהמשנה בשבועות ובנדרים ניתן ללמוד שאכן יש מצווה עצמית גם לעשות את הסוכה?

בגמרא (נדריים טז ע"ב) מסביר רבא את המשנה:
אמר רבא: הא דאמר ישיבת סוכה עלי, והא דאמר שבועה שלא אשב בסוכה.
דהיינו ששבועתו או נדרו על עשיית הסוכה - הכוונה לישיבה בסוכה, ואין מעשה מצווה
בעצם בניית הסוכה. גם מהגמרא בכתובות (פו ע"א; וכן: חולין קלב ע"ב) ניתן ללמוד
שיש מצווה בעשיית הסוכה:

אמר ליה רב כהנא לרב פפא, לדידך דאמרת: פריעת בעל חוב מצוה, אמר לא
ניחא לי דאיבעיד מצוה, מאי? אמר ליה, תנינא: במה דברים אמורים במצות לא
תעשה, אבל במצות עשה, כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו
עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.

'עשה סוכה ואינו עושה' ומכאן שכפיית בית דין היא על עצם בניית הסוכה.¹² אלא שגם
שם העיקר הוא שאותו אדם יישב בסוכה. לא נשיג דבר אם יכפו על אותו אדם לבנות
סוכה, אך הוא לא יישב בה בימי החג. ועל כן ייתכן שגם שם: 'עשה סוכה' - הכוונה היא
שישב בסוכה.

1. השקעה כספית בבניית הסוכה

במקום נוסף בירושלמי מצינו דברים אודות בניית הסוכה בתור מצווה. בירושלמי (פאה
פ"א ה"א; קידושין פ"א ה"ז) נאמר:

'כבד את ה' מהונך' (משלי ג, ט). ממה את מכבדו? משיחונך. מפריש לקט
שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה,
ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים
ומשקה את הצמאים. אם יש לך את חייב בכל אילו, ואם אין לך אין את חייב
באחת מהן.

החפץ חיים¹³ מסביר שהאמור בירושלמי: 'ועושה סוכה' ולא: 'ויושב בסוכה', הוא שאומנם
שניהם נחשבים מצווה, אך יש הבדל ביניהם:

דהירושלמי אזיל לשיטתו דאיתא שם בברכות פ"ט הלכה ג' העושה סוכה
לעצמו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה... הרי דסובר
הירושלמי דעשיית המצות הוא מצוה בפני עצמה מדמברך עליה (ועיין במנחות
דף מ"ב ע"ב בתוספות דהירושלמי חולק בזה על הגמרא שלנו) ואינו יכול
לפטור עצמו במה שיקנה תפילין או סוכה מחבירו במעותיו. ולזה קאמר
הירושלמי דענין זה לא חייבתו התורה לעשות בעצמו הסוכה... אם אין לו לא
חייבתו התורה בזה לחזור אחר עצים לסוכה, וקלף לתפילין, וכי האי גוונא. אלא
קונה במעותיו תפילין ומזוזה שעשו אחרים, וכן בסוכה וכל המצות דהעשייה

12. בעניין לולב נאמר כאן: 'לולב, איני עושה'. הריטב"א (במכות כב ע"ב) מזכיר את הברייתא ומפרשה:
'תניא (כתובות פו א) אמרו לו עשה סוכה ואינו עושה, טול לולב ואינו נוטל, מכין אותו עד שתצא
נפשו. אך רש"י (בחולין קלב ע"ב) גורס: 'עשה לולב ואינו עושה'.
13. ביאור הלכה, סי' תרנו, ד"ה אפילו.

אינה אלא הכשר, אבל עצם המצות העשה ללבוש תפילין וכן כי האי גוונא בקיום שאר המצות, מזה לא פטרתו התורה כלל, שהוא חוב המוטל על גופו.¹⁴ לדבריו, על פי הירושלמי אדם שאיננו יכול לקנות מכספו עצים לסוכה, יהיה פטור מלעשות כן, אם כי אין הוא נפטר מעצם קיום מצוות הסוכה, וישוב בסוכתו של אחר.

הרב שמואל הלוי וואזנר¹⁵ חלק על דברי החפץ חיים בביאור הירושלמי: בביאור הלכה נוטה לומר... בענייניו הוא פירוש שאי אפשר לאומרו בירושלמי. דמקאמר מפריש פאה וכו' ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב וכו' מאכיל העניים והרעבים אם יש לך אתה חייב באחת מהן ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן, משמע להדיא דלענין עיקר חיוב קאי, דבאין לו פטור... ואף דיש לחלק דשאני אלה תלויים בסיבה אם יש לו תבואה בשדה דאין צריך להכניס עצמו, מה שאין כן לולב, וסוכה, ותפילין דאקרקפתא דגברא מונח, אולי צריך להכניס עצמו לחיוב מכל מקום, אבל שיטת הירושלמי לא משמע כן, אלא דבכל אופן אין צריך לחזור על הפתחים.

לדברי הרב וואזנר, פשט דברי הירושלמי מורים שאדם שאין לו כסף לשלם עבור רכישת חפצי המצוות הללו, פטור גם מלקיים את המצווה עצמה. הוא מודה שיש מקום לחלק בין מצוות שאין אדם חייב לעשותן אלא שאם הוא מקיימן הוא עושה מצווה, לבין מצוות שחייב לעשותן; אך לדעתו פשט הירושלמי הוא שאין אדם צריך לחזור על הפתחים כדי שיוכל לרכוש את חפצי המצווה.

סיכום

- א. אין חובה בהכנת מכשירי המצווה, ומותר לקיים מצווה שכליה ומכשיריה הוכנו על ידי אדם אחר. אמנם יש ערך בהכנת הכלים והמכשירים שיאפשרו את קיום המצווה, וההכנה נחשבת חלק מהותי מהמצווה.
- ב. לפי תלמודה של ארץ ישראל, היו מברכים ברכה על הכנת הכלים והמכשירים, אם כי עיקר המצווה היא עשייתה בזמן ובמקום שנצטוונו לעשותה.
- ג. הלכה למעשה התקבל שאין לברך על עשיית סוכה, אך העובדה שבעבר נהגו לברך ברכה זו, מלמדת על החשיבות שיש לשלבי ההכנה המוקדמים לקיום המצווה.

14. בירושלמי ברכות (פ"א ה"ב) ובירושלמי שבת (פ"א ה"ב) נאמר שרשב"י לא היה מפסיק מתלמודו אפילו לקיום מצוות. על כך שואל הירושלמי: 'ולא מודי רבי שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב'. גם מכאן ניתן ללמוד ששאלה זו היא לפי הירושלמי, שהמצווה היא עשיית הסוכה. אך המפרשים שם מסבירים שהכוונה היא לישוב בסוכה.

15. שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' סד.